

รายงานเบื้องต้นผลการศึกษาและการขุดตรวจทางโบราณคดี
เมืองเก่าเพชรบุรี ผังตะวันออก
(ระยะที่ ๑ ปี ๒๕๖๓ และระยะที่ ๒ ปี ๒๕๖๔) เดือนพฤษภาคม ๒๕๖๔

ตอนที่ ๑

นางจิรพันธ์ คอนเทพชื่อน
หัวหน้ากลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑ ราชบุรี
นายอุดมศักดิ์ หับสุภา กราฟฟิก

The 1st Regional Office of Fine Arts Department Ratchaburi

ที่มาโครงการ

สำนักศิลปากรที่ ๑ ราชบุรี ได้รับแจ้งว่ามีการพบร่องรอยแนวอิฐโบราณในบริเวณพื้นที่ตำบลช่องสะแก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี ริมถนนหลังโรงเรียนเซนต์โยเซฟ จึงได้เข้าไปสำรวจในพื้นที่ดังกล่าว

หลังการตรวจสอบพบร่องรอยแนวอิฐสอปูนก่อเป็นชั้นๆ ประมาณ ๖ ชั้นสูง ๕๐ เซนติเมตร มีก้อนศิลาแลงแทรก บางชั้นมีร่องรอยการไถปรับพื้นที่ ซึ่งจากการตรวจสอบเอกสารเก่า พบว่า บริเวณนี้เป็นส่วนหนึ่งของกำแพงเมืองเพชรบุรี ด้านทิศตะวันออก

สำนักศิลปากรที่ ๑ ราชบุรี จึงประสานท้องถิ่นเพื่อจะได้ประสานเจ้าของผู้ครอบครองเกี่ยวกับความสำคัญของโบราณสถาน

สภาพพื้นที่ และร่องรอยขณะสำรวจ

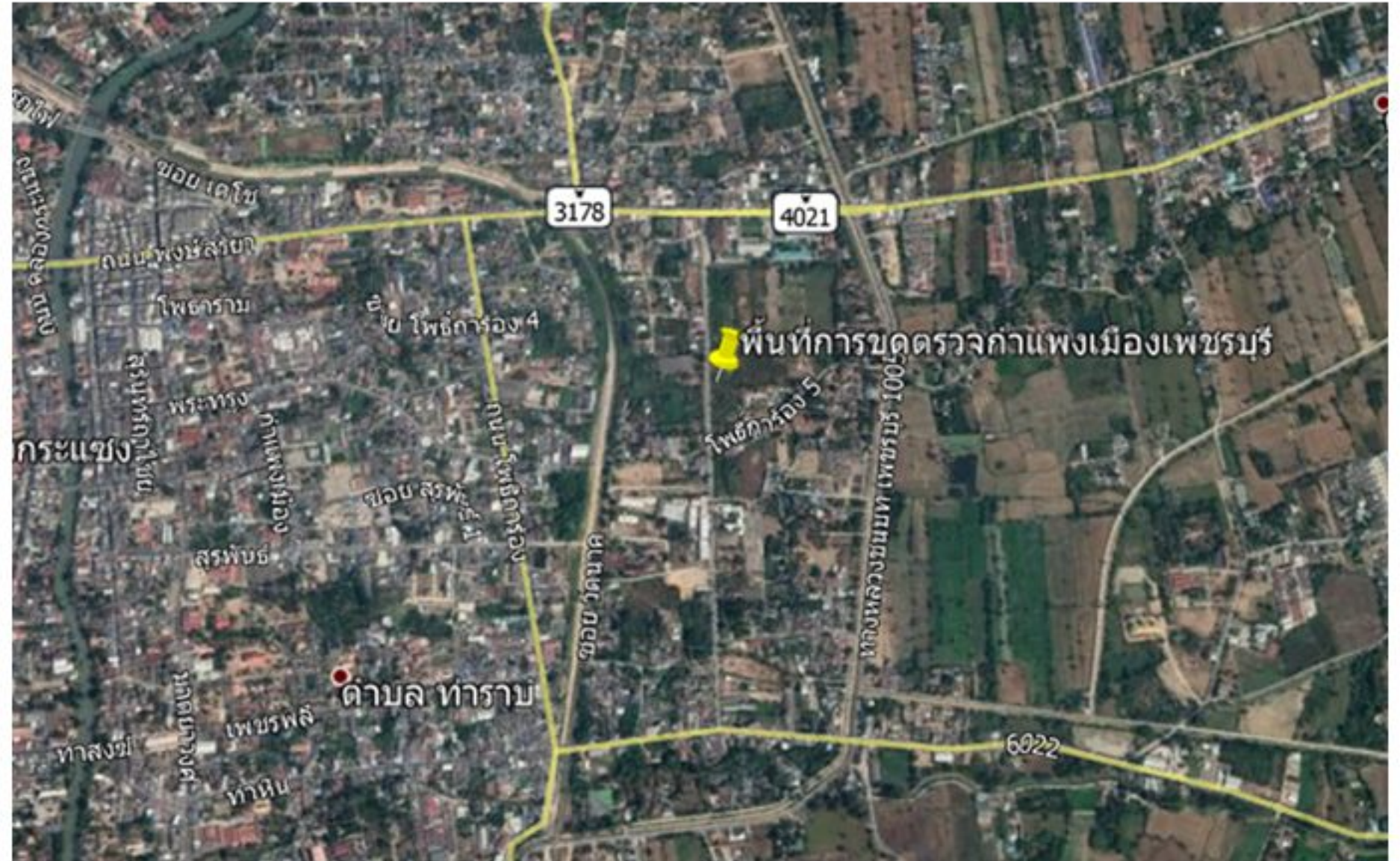
ต่อมาในเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๖๓ กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑ ราชบุรี ได้เข้าพบและชี้แจงทำความเข้าใจกับเจ้าของผู้ครอบครองโดยขอให้เว้นพื้นที่สำหรับการขุดตรวจสอบทางโบราณคดีเพื่อประเมินความเป็นไปได้ในการดำเนินการและการเจรจาเป็นไปได้ด้วยดีและมีการนำลงสำรวจพื้นที่เพื่อชี้ร่องรอย

การขุดตรวจสอบทางโบราณคดีจึงได้เริ่มขึ้น
ตั้งแต่วันที่ ๑๕ มิถุนายน - ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๖๓
ผลการขุด ตรวจสอบในระยะแรกพบแนวก่ออิฐขนาด
หนา ๑ เมตรวางตัว ๔๕ องศา กับแนวถนนปัจจุบัน
ซึ่งจากการประเมินในเบื้องต้นพบว่าเป็นส่วน
รากฐานของป้อมสัญญาณสามเหลี่ยมแต่สามารถ
ดำเนินการได้เพียงครึ่งเดียวอีกส่วนอยู่ในพื้นที่
เอกชนรายอื่น

สำนักศิลปากรที่ ๑ ราชบุรี จึงได้ขอประชุมหารือ
ในระดับท้องถิ่นเพื่อขอมติและแนวคิดในการ
ดำเนินการต่อไป โดยมีมติในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ
งานโบราณคดีขอให้สำนักศิลปากรที่ ๑ ราชบุรี
ดำเนินการให้แล้วเสร็จ

การดำเนินงานขุดตรวจสอบทางโบราณคดีระยะที่ ๒
จึงได้ดำเนินการในช่วงระหว่างวันที่ ๒๒ มีนาคม
๒๕๖๔ - ๓๐ เมษายน ๒๕๖๔

คำจำกัดความ

จังหวัดเพชรบุรี

หมายถึง พื้นที่ตามเขตการปกครองของจังหวัดเพชรบุรีในปัจจุบัน

เมืองเพชรบุรี

หมายถึง พื้นที่เมืองเพชรบุรีเก่าฟากตะวันออกของแม่น้ำเพชรบุรี

พื้นความรู้เกี่ยวกับเมืองเพชรบุรี

ตำนานเรื่องเล่าที่เกี่ยวกับเมืองเพชรบุรี

จังหวัดเพชรบุรีมีเรื่องเล่าขานในทำนองตำนานไว้หลายแห่ง ที่เป็นที่รู้จักกันดีคือ เรื่องมหาเกตรา ท้าวมองไล่ เจ้ากงจิ้น และเจ้าลาย หรือที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น ตำนานท้าวอุทองในจดหมายเหตุวันวลิต คำให้การชาวกรุงเก่า ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช เป็นต้น ซึ่งเป็นเรื่องเล่าในทำนองการอธิบายการเกิดขึ้นของภูมิประเทศ สภาพแวดล้อม และผู้คนชาวเมืองเพชรบุรีในห้วงเวลาก่อนอาณาจักรอยุธยาจะถือกำเนิด โดยเฉพาะตำนานท้าวอุทอง

ซึ่งศาสตราจารย์พิเศษศรีศักร วัลลิโภดม ให้ข้อสังเกตว่า ชื่อของท้าวอุทอง นั้น เป็นนามที่เล่าขานกันอย่างแพร่หลายในชุมชนโบราณที่มีอายุในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙

◀ เขาจอมปราสาท อ.ชะอำ จ.เพชรบุรี ซึ่งพบโบราณสถาน สมัยทวารวดีบนยอดเขา เป็นหนึ่งในเขาเจ้าลายใหญ่

ร่องรอยหลักฐานของเมืองและชุมชน

จากหลักฐานในทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี เราพบหลักฐานที่เป็น โบราณวัตถุสมัยทวารวดีหลายชิ้น ภายในเมืองเพชรบุรี โดยเฉพาะที่พบที่วัด ค้างคาวร้าง เช่น ชิ้นส่วนธรรมจักรศิลา ปัจจุบันอยู่ที่วัดมหาธาตุ กวางหมอบศิลาและพระพุทธรูปประทับบนพนักสบดี เป็นต้น ซึ่งจากการ สืบรวจทางโบราณคดีในพื้นที่เมืองเพชรบุรีไม่ปรากฏร่องรอยชุมชนสมัย ทวารวดี ที่ชัดเจน แต่พื้นที่ในอำเภอท่ายาง, ชะอำ, บ้านลาด และเขาย้อยพบ หลักฐาน ทั้งที่เป็นศาสนสถาน และแหล่งผลิตโกลนหินประติมากรรมอย่าง ชัดเจน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพื้นที่จังหวัดเพชรบุรีแต่ เดิมเป็นพื้นที่ ๆ อยู่ใน เส้นทางการค้าและได้รับวัฒนธรรมจากอินเดียมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒ จนถึง พุทธศตวรรษที่ ๑๖

ประติมากรรมและชิ้นส่วนโกลน
ประติมากรรมที่พบในเขตจังหวัดเพชรบุรี

ธรรมจักรและกวางหมอบศิลาที่พบบริเวณวัดค้างคาวร้าง (ใกล้วัดเพชรพลี)

เขาพระ อ.เขาย้อย เป็นหนึ่งในแหล่งตัดหินสำหรับการผลิตประติมากรรมสมัยทวารวดี

ในช่วงเวลาต่อมาวัฒนธรรมเขมรโบราณเริ่มมีอิทธิพลในดินแดนประเทศไทย หลักฐานที่พบในเมืองเพชรบุรีที่ชัดเจน คือ ร่องรอยคูเมืองและกำแพงเมือง ผังตะวันออกของแม่น้ำเพชรบุรีซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขตตำบลท่าราบ และตำบลช่องสะแก (ซึ่งเป็นพื้นที่ขุดตรวจทางโบราณคดีในปี พ.ศ. ๒๕๖๓ และ พ.ศ. ๒๕๖๔) โดยมีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยม (เกือบจะ) จตุรัส ความยาวแนวกำแพงเมืองแต่ละด้านยาวประมาณ ๑ กิโลเมตรเศษ ปัจจุบันคือแนว ถนนท่าหิน, ถนนพานิชเจริญ, ถนนพงษ์สุริยา และถนนเชื่อมบ้านหัวป้อม-บ้านโคกหม้อ ซึ่งลักษณะของผังเมือง ที่เป็นรูปสี่เหลี่ยมด้านเท่า เป็นเมืองที่มีอายุสมัยหลังทวารวดี พบมากในช่วงที่ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรโบราณ ลงมาจนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น แต่ร่องรอยของเมืองหมดสภาพลงไปมาก แต่ก็ยังมีหลักฐานหลงเหลือที่ชัดเจนที่สุด คือ ศาสนสถานวัดกำแพงแลง ซึ่งลักษณะทางสถาปัตยกรรมและประติมากรรม พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ที่พบที่วัดกำแพงแลง เป็นหลักฐานยืนยันว่าศาสนสถานแห่งนี้เป็น พุทธศาสนสถานในลัทธิมหายานที่ได้รับอิทธิพล ศิลปะเขมรโบราณแบบบายน ซึ่งมีอายุราว พุทธศตวรรษที่ ๑๘

▲ ศาสนสถานวัดกำแพงแลง

▲ ผังวัดกำแพงแลง

สอดคล้องกับหลักฐานในจารึกปราสาทพระ
ขรรค์ สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ที่กล่าวถึงการ
อัญเชิญพระไชยพุทธมหามาถไปประดิษฐานไว้
ในหัวเมืองต่าง ๆ ๒๓ แห่ง ซึ่งหนึ่งในนั้นมี เมือง
ศรีชัยวัชรบุรี ที่นักวิชาการสันนิษฐานว่าเป็นเมือง
เพชรบุรีนั่นเอง ในช่วงเวลานี้เพชรบุรีน่าจะมี
ฐานะเป็นเมืองท่าค้าขายเช่นเดียวกับเมืองร่วม
สมัยคือเมืองราชบุรี เพราะมีการพบหลักฐาน
สินค้าต่างประเทศ โดยเฉพาะจากประเทศจีนคือ
เครื่องถ้วยชามในแหล่งโบราณคดีหลายแหล่ง
เช่น ที่วัดมหาธาตุ อำเภอเมืองเพชรบุรี, บริเวณ
เขากระโจม อำเภอยางาย และโบราณสถานทุ่ง
เศรษฐี อำเภอชะอำ

โดยพบภาชนะดินเผาสมัย ราชวงศ์ซ่ง ซึ่งอยู่ใน
พุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๙

ภาพถ่ายมุมสูง พ.ศ.๒๒๔๘๗ แสดงลักษณะเมืองเพชรบุรีฝั่งตะวันออกใน
ฝั่งสี่เหลี่ยมจัตุรัสและบริเวณที่ขุดตรวจทางโบราณคดี และระหว่างที่ดิน
๒๔๖ ๑๐๓ พ.ศ.๒๔๕๙ ระบุชื่อแนวกำแพงเก่าตลอดแนว

ในช่วงเวลาต่อมา หลังจากพ่อขุนรามคำแหงได้รวบรวมอาณาจักรขึ้นเป็นปึกแผ่นโดยมีศูนย์กลางอยู่ที่สุโขทัย เพชรบุรีเองก็เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรดังกล่าวถึงเมืองเพชรบุรีในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ว่า “... เบื้องหัวนอนรอดคนที่ พระบาง แพรก สุพรรณภูมิ ราชบุรี เพชรบุรี ศรีธรรมราช ผังทะเลสมุทรเป็นที่แล้ว...” อิทธิพลในสมัยสุโขทัยนี้เพชรบุรีคงเป็นเพียงเมืองขึ้นและเป็นเมืองท่าในเส้นทางการค้าดังปรากฏหลักฐานเครื่องถ้วยสมัยสุโขทัยที่พบตามแหล่งโบราณคดีภายในเมือง (เช่น แม่น้ำเพชรบุรี) และนอกเมืองหลายแห่ง เพชรบุรีเองยังคงเจริญเติบโตในฐานะเมืองท่าบนเส้นทางการค้าและเศรษฐกิจเรื่อยมาดังปรากฏหลักฐานทางด้านศิลปะ และฝีมือช่างที่แสดงความรุ่งเรืองทางวิชาการในแบบที่เรียกว่าศิลปะแบบก่อนอยุธยา ตัวอย่างหลักฐานที่พบ คือ พระพุทธรูปหล่อโลหะ ขนาดหน้าตัก ๙ ศอกเศษ (๔.๕ เมตร) พระประธานในวัดสัตพานร้าง (บ้างเรียก สระตระพาน) คือ พระสุวรรณเขต หรือพระศรีสรรเพชญ์สัตตพันพาน ซึ่งต่อมามีการอัญเชิญไปประดิษฐานในพระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหารในสมัยรัชกาลที่ ๓

พระชินสีห์และพระสุวรรณเขต ในพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร

นอกจากนี้ที่วัดนี้ยังมีใบเสมาหินทรายแดงสูงเมตรเศษ กว้าง ๖๐-๖๕ เซนติเมตร หน้า ๑๘-๒๖ เซนติเมตร แต่ปัจจุบันถูกนำไปประดับไว้ที่วัดต่าง ๆ ในเมืองเพชรบุรี ๑๑ หลัก และวัดบวรนิเวศวิหาร ๒ หลัก

ความเจริญรุ่งเรืองของเมืองเพชรบุรีควบคู่ไปกับ ความเชื่อในพุทธศาสนา ดังปรากฏวัดทั้ง ในเมืองและนอก เมืองเพชรบุรีในรัศมี๑กิโลเมตรทั้งวัดร้างและวัดที่มีพระสงฆ์ นับได้รวมในปัจจุบันกว่า๓๐แห่ง

นอกจากพุทธศาสนาที่เฟื่องฟูแล้ว อาจารย์บุญมี พิบูลย์สมบัติ เคยเล่าว่า เมืองเพชรบุรียังมีร่องรอยของศาสนาพราหมณ์ โดยสันนิษฐานจากชื่อย่าน/สถานที่ในสมัยก่อน เช่น บ้านนารายณ์ (ชุมชนใหญ่กินพื้นที่ตั้งแต่วัดเกาะ วัดสนามพราหมณ์ วัดเพชรพลี วัดลาด วัดกำแพงแลง วัดพระทรง และตลาดริมแม่น้ำเพชร) บ้านนารายณ์นี้เรียก ทำราม แล้วเพี้ยนเป็นท่าราบ ในปัจจุบัน, ทำสง น่าจะมีที่มาสำหรับพิธีการสงกรานต์ของ พราหมณ์ และยังมีชุมชนของพราหมณ์ที่กระจายไปในพื้นที่อื่น ๆ โดยรอบในบ้านสมอพลี บ้านไสกระดาน บ้านบ่อพราหมณ์ และ บ้านนาพราหมณ์ เป็นต้น ส่วนที่ตั้งของศาสนสถานพราหมณ์ ท่านสันนิษฐานไว้ว่า น่าจะตั้งอยู่ในวัดสามพราหมณ์ และ วัดสามวิหาร (พื้นที่น่าจะอยู่ภายในวัดสนามพราหมณ์ และ วัดเพชรพลีในปัจจุบัน) และในปัจจุบันวัดเพชรพลี ได้ดำเนินการ ก่อสร้างเสาชิงช้าขึ้นใหม่ในสถานที่ตั้งเสาชิงช้าเดิมเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๐ จนถึงปัจจุบันเสาชิงช้าในวัดเพชรพลีซึ่งจำลองขึ้นใหม่ในบริเวณ ใกล้เคียงกับตำแหน่งเดิม

▲ เสาชิงช้าในวัดเพชรพลีซึ่งจำลองขึ้นใหม่
ในบริเวณใกล้เคียงกับตำแหน่งเดิม

สำหรับบันทึกในทางประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์นั้น พบว่า นอกจากเพชรบุรีจะเป็นเมืองสำคัญในฐานะเมืองชุมทางเส้นทางการค้าทางทะเลและเส้นทางข้ามคาบสมุทร แล้วยังมีบทบาทในการสนับสนุนทรัพยากร (ผลิตผลจากป่าและทะเล) ต่อศูนย์กลางอาณาจักร และการมีส่วนช่วยในศึกสงครามครั้งต่าง ๆ ดังหลักฐานที่ปรากฏในพงศาวดาร และจดหมายเหตุของชาวต่างชาติที่เข้ามาในอาณาจักรสยาม

จากเรื่องเล่าตำนาน และร่องรอยหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดีเกี่ยวกับเมืองเพชรบุรีที่ปรากฏข้างต้น ยังเป็นเพียงร่องรอยจากลายลักษณ์อักษรและการเทียบเคียงโดยอาศัยหลักฐานแวดล้อม เมืองเพชรบุรีในปัจจุบันมีการอยู่อาศัยของชุมชนมาอย่างต่อเนื่องถึงปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงสภาพที่ตั้ง และสิ่งแวดล้อมตามความจำเป็นในการใช้ประโยชน์ที่ดินและการสัญจร โดยเฉพาะการสร้างทางรถไฟขึ้นในสมัย รัชกาลที่ ๕ ซึ่งตัดพื้นที่ส่วนหนึ่งของเมืองในเพชรบุรีฝั่งตะวันออก และการเจริญเติบโตของเมืองซึ่งเพิ่มทางสัญจรทางบกเพิ่มขึ้นตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ จนถึงปัจจุบันจึงทำให้ลักษณะทางกายภาพของเมืองเปลี่ยนไปดังเช่นปัจจุบันร่องรอยกำแพงเมืองคงเหลือเพียงชื่อและเรื่องเล่าของผู้อาวุโสเกี่ยวกับ “ถนนสูง” ในเขตตำบลช่องสะแก ส่วนร่องรอยเกี่ยวกับป้อมของเมืองคงเหลือแต่เพียงชื่อ เช่น บ้านหัวป้อม, วัดป้อม เป็นต้น

หนังสืออ้างอิง

- ศรีศักร วัลลิโภดม .“ลุ่มน้ำเพชรบุรี” วารสารเมืองโบราณ ปีที่ ๔๖ ฉบับที่ ๒ เมษายน - มิถุนายน ๒๕๖๓
- พยุง วงษ์น้อย . พื้นภูมิเพชรบุรี : ภูมิสถาน เล่มที่ ๘ . เพชรบุรี : บริษัท เพชรภูมิการพิมพ์ จำกัด , ๒๕๕๗.
- บุญมี พิบูลย์สมบัติ “สามพราหมณ์-สามพินาร์” .วัดพลิบพลี ที่ระลึกในงานทำบุญอายุวัฒนมงคล ๖๐ ปี พระมหาศุภชัย ชยธมฺโม เจ้าคณะตำบลท่าราบ-ช่องสะแก เจ้าอาวาสวัดพลิบพลี ตำบลท่าราบ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี , เพชรบุรี : บริษัท เพชรภูมิการพิมพ์ จำกัด , ๒๕๕๒